

Pokyny k politike otvoreného prístupu (OA) pre výskumné organizácie

Autori: Victoria Tsoukala, Marina Angelaki (EKT)

Recenzenti: Alma Swan (EOS), Mafalda Picarra (Jisc), Eloy Rodrigues (U Minho)

September 2015

September 2015

Politika otvoreného prístupu pre [názov výskumnej organizácie]

Cieľom týchto pokynov je podnecovať vývoj účinných politík otvoreného prístupu vo výskumných organizáciách. Pripravilo ich Národné Dokumentačné Centrum (National Documentation Centre) a SPARC Europe ako súčasť prác na projekte PASTEUR4OA. Poskytujú súvislosti, postup a vzorovú politiku, ktorá umožní organizáciám navrhnuť a zaviesť vlastnú politiku otvoreného prístupu do praxe. Navrhovaná politika čerpá z Pokynov UNESCO na vytváranie politiky otvoreného prístupu, z Pokynov MedOANet pre otvorený prístup, z prác projektu PASTEUR4OA na účinnosti politík otvoreného prístupu a z odporúčaní projektu RECODE, týkajúcich sa politík otvoreného prístupu pre výskumné dáta. Cieľom navrhovanej politiky je zosúladiť inštitucionálnych politík s dokumentom Európskej komisie z roku 2012 Odporúčenie k prístupu a ochrane vedeckých informácií/Recommendation on Access to and Preservation of Scientific Information a z požiadavkami Horizont 2020. Vyplývajú z nej existujúce osvedčené navrhované a povinné postupy v inštitucionálnej politike a politike poskytovateľov finančných prostriedkov, založené na výskume účinnosti politík projektu PASTEUR4OA. Ukladanie do repozitára je najúspešnejším spôsobom, ktorý vedie k rastu otvoreného prístupu k vedeckým informáciám.

Kontext súčasnej európskej politiky

Nedávne celosvetové upriamenie záujmu na politiku otvoreného prístupu je výsledkom dlhoročnej práce zástancov otvoreného prístupu a samotných výskumníkov. Z toho tiež vyplýva pokrok v e-infraštruktúrach, ako sú repozitáre a časopisy, urýchľovaný rozvojom informačných a komunikačných technológií. Vývoj relevantných politík, zabezpečujúcich otvorený prístup ako štandardnú prax na šírenie naliehavých výsledkov výskumu, má za následok zlepšenie porozumenia výhod otvoreného prístupu subjektmi, financujúcimi výskum a inštitúciami, ako aj široko podporovanú myšlienku, že výskum, financovaný z verejných zdrojov, má byť prístupný všetkým.

Európska komisia podporuje otvorený prístup ako štandardný prostriedok šírenia výskumu, financovaného z verejných zdrojov v rámci EÚ. Považuje **otvorený obeh znalostí za jednu z piatich priorít Európskeho výskumného priestoru (European Research Area) (COM(2012) 392 final)**, ako aj za jednu z častí Zodpovedného výskumu a inovácií (Responsible Research and Innovation - RRI), zdôrazneného v Horizont 2020. V lete 2012 Európska komisia odporučila členským štátom vytvoriť národnú politiku, umožňujúcu otvorený prístup k výskumu, financovanému z verejných zdrojov. EK tiež odporučila, aby subjekty financujúce výskum a výskumné organizácie vytvorili vlastné politiky, koordinované na národnej aj európskej úrovni (**C(2012) 4890 final**). Okrem toho, **Otvorený prístup je vyžadovaný (povinne) pre všetky recenzované publikácie (spôsobom peer review), ktoré boli financované z Horizont 2020.** Toto rozhodnutie nadväzuje na pilotné opatrenie o otvorenom prístupe, realizované v rámci 7.RP za časť obdobia financovania. **Horizont 2020 obsahuje tiež pilotné opatrenie, týkajúce sa otvoreného prístupu k výskumným dátam.** Otvorený prístup k výskumným dátam je témou, ktorej je v poslednom čase venovaná zvýšená pozornosť, avšak rozpracovanie ktorej v rámci politík je stále v počiatočnej fáze.

Najvýznamnejším výsledkom na politickej úrovni je zvýšenie počtu subjektov, podporujúcich výskum a vývoj a výskumných organizácií vo svete a v Európe, ktoré uskutočňujú politiku otvoreného prístupu. Zväčšuje sa počet výskumných organizácií, ktoré prijímajú povinnú politiku otvoreného prístupu, čím účinne vytvárajú predpoklady na to, aby sa otvorený prístup stal štandardom na komunikovanie o výskume. Register časopisov s otvoreným prístupom ROARMAP, nedávno vylepšený projektom PASTEUR4OA, obsahuje viac ako 700 politík otvoreného prístupu, z ktorých dve tretiny boli prijaté na univerzitách a výskumných organizáciách a viac ako polovica z nich v Európe. Aj táto skutočnosť poukazuje na exponenciálny rast politík otvoreného prístupu vo svete v posledných rokoch (<http://roarmap.eprints.org/>).

Čo je to otvorený prístup?

Otvorený prístup rieši obmedzený prístup k vedeckým výstupom, ktorý je spravidla spôsobený vysokými poplatkami za predplatenie časopisu. Ide o **prax poskytovania online prístupu k vedeckým informáciám (články, monografie, výskumné dáta a ostatné výsledky výskumu), ktorý je bezplatný pre čitateľa a licencovaný, aby mohol byť v budúcnosti používaný výskumníkmi, priemyslom a občanmi.**

Míľnikom definícií otvoreného prístupu bola Budapeštianska iniciatíva otvoreného prístupu (Budapest Open Access Initiative -BOAI) Berlínska deklarácia o otvorenom prístupe (Október 2003).

Ako poskytovať otvorený prístup

Autoarchivácia (Zelená cesta): Autori publikujú svoj výskum v nimi preferovanom mieste a po prijatí archivujú elektronickú kópiu recenzovanej publikácie (spôsobom peer-review) a súvisiace výskumné dáta v inštitucionálnom alebo tematickom repozitári, prostredníctvom ktorého je voľne dostupný každému.

Repozitár umožňuje inštitúcii spravovať, uchovávať a prezentovať vedecké výstupy. Repozitár je cenným nástrojom v inštitucionálnom informačnom systéme o výskume a pri procese hodnotenia. Ponúka tiež služby s pridanou hodnotou pre vedeckú komunitu.

Otvorené publikovanie (Zlatá cesta): Autori publikujú svoje vedecké práce v časopisoch s otvoreným prístupom alebo v seriáloch monografií. Tieto publikácie sú voľne dostupné koncovému používateľovi cez internet. Autorské práva obvykle získavajú ich autori. Publikácie s otvoreným prístupom sa riadia rovnakými postupmi ako publikácie so poplatným prístupom (napr. recenzované spôsobom peer-review), avšak poskytujú otvorený prístup k obsahu publikácie. Neexistuje žiadna vzájomná súvislosť medzi kvalitou publikácie a prístupom k nej.

Prínosy politiky otvoreného prístupu

Formálne prijatie otvoreného prístupu prostredníctvom inštitucionálnej politiky umožňuje inštitúciám stať sa súčasťou vyvíjajúceho sa výskumu a akademického ekosystému, v ktorom je prístup k výskumu otvorený okamžite po jeho publikovaní, na úžitok výskumnej obce aj verejnosti.

Inštitúcia a jej výskumníci môžu očakávať viac prínosov zo zavedenia účinnej politiky otvoreného prístupu:

Inštitúcia:

- Zhromažďuje a uchováva svoje vedecké výstupy a šíri ich prostredníctvom repozitára
- Poskytuje možnosť indexácie a sledovania vedeckých výstupov organizácie medzinárodnými vyhľadávacími nástrojmi na internete, ako napríklad Google atď.
- Monitoruje počet návštev a použitie, zbiera dáta a ukazovatele, ktoré môžu byť použité pri inštitucionálnom plánovaní a pri hľadaní zdrojov financovania atď.
- Poskytuje príležitosti na použitie a opakované využívanie inštitucionálnych výstupov na vedecké účely (životopisy, publikácie, excelentné správy, ukazovatele, internetové stránky inštitúcie, osobné internetové stránky atď.)
- Posilňuje medzinárodnú komunikáciu, prostredie spolupráce a medzinárodný profil inštitúcie

Výskumníci:

- Vzrastie viditeľnosť výskumu a citácie
- Vzrastie používanosť výskumu
- Zvýši sa vplyv výskumu
- Získajú trvalý odkaz na každý z výskumných výstupov

Stručný obsah politiky

Navrhovaná inštitucionálna politika otvoreného prístupu je zosúladená s Odporučením Európskej komisie na otvorený prístup k vedeckým informáciám (**C(2012) 4890 final**), ktorý požaduje ukladanie a otvorený prístup prostredníctvom inštitucionálneho alebo predmetového repozitára. Táto forma je známa aj ako “zelená” politika otvoreného prístupu. Zosúladenie politik uľahčuje dodržiavanie zásad výskumnými pracovníkmi z rôznych krajín, ako spoluautorom článkov a ďalších publikácií a dodržiavanie požiadaviek väčšiny národných a súkromných financovateľov výskumu.

Politika je povinná. Vyžaduje, aby autorská (alebo vydavateľská, ak je to povolené) verzia publikácie bola okamžite po odsúhlasení na uverejnenie uložená do repozitára a súčasne uložená publikácia **je prepojená na hodnotenie výskumu**. Politika stanovuje, že uloženie publikácie do repozitára **nemôže byť odpustené**. Výskum projektu PASTEUR4OA o účinnosti politiky ukazuje, že najefektívnejšia politika má vyššie uvedené charakteristiky a z toho dôvodu možno odporučiť ich zaradenie do každej politiky.

Konečne, **politika požaduje okamžitý otvorený prístup** k výskumným článkom ak je to možné, ale umožňuje aj embargo otvoreného prístupu (v prípade, ak úplný text uloženého článku môže byť uzavretý) počas šiestich mesiacov pre vedu, technológie, inžinierstvo a medicínske disciplíny, alebo počas dvanástich mesiacov pre spoločenské a humanitné vedy. V tomto prípade sú metadáta článku (bibliografické detaily) okamžite sprístupnené, pretože tie nemôžu byť predmetom embarga. Bibliografické detaily sú zaindexované nástrojmi internetového vyhľadávania, článok sa stane vyhľadateľný už počas obdobia embarga na sprístupnenie úplného textu dokumentu. V prípade monografie politika požaduje prístup k bibliografickým metadátam a povzbudzuje výskumníkov, aby poskytli otvorený prístup s prihliadnutím na obmedzenia, nastavené vydavateľom.

Implementácia politiky otvoreného prístupu

Na zavedenie politiky otvoreného prístupu v **[názov inštitúcie]** sú potrebné nasledovné **postupy a nástroje**.

1. **Hodnotenie medzinárodných politik** a umiestnenie organizácie v medzinárodnom kontexte vedeckej komunikácie a publikačných postupov.
2. **Účasť na dialógu a spolupráci na vývoji politiky** medzi zainteresovanými v rámci inštitúcie aj mimo nej. Vytvorenie pracovnej skupiny k otvorenému prístupu a implementačnej skupiny otvoreného prístupu so zastúpenými všetkými stranami.
3. **E-infraštruktúra, napr. repozitár s otvoreným prístupom.** Ustanovenia pre inštitucionálny repozitár alebo iné opatrenia, ktoré podporujú zavedenie politiky prostredníctvom ekonomických úspor a spoločných iniciatív.
4. **Vytvorenie obsahu politiky** s jasným popisom úloh a zodpovedností zainteresovaných (napríklad v súčasnosti odporúčaná politika).

5. **Poradenstvo a školenia pre výskumníkov** (konzultácie a semináre pre výskumníkov o repozitári, otvorenom prístupe a autorských právach; šablóny a informačné materiály atď.). Univerzitné knižnice sa obyčajne zaväzujú prevádzkovať repozitár a vzdelávať výskumníkov v oblasti ukladania výstupov, rovnako ako informovať o tom, ako zabezpečiť súlad s politikou poskytovateľa finančných prostriedkov a inštitúcie (aká je tu navrhnutá).
6. **Poskytovanie stimulov a odmien výskumníkom** (služby pridanej hodnoty, dynamické správy, správy za školu/odbor/katedru atď., štatistické údaje o pokroku a vplyve, zahrnutie publikovania s otvoreným prístupom do kritérií kariérneho postupu pre mladých výskumníkov atď.)
7. **Realizácia politiky a dodržiavanie kontrolných mechanizmov.** Plán realizácie politiky, pričom sa kontroluje pokrok. Kontrola dodržiavania prostredníctvom služieb, poskytovaných repozitárom a porovnanie s ročným zoznamom publikácií inštitúcie (zaznamenaných v inštitucionálnych systémoch ako CRIS, alebo nájdených komerčnými indexovacími službami) Publikovanie súvisiacich správ.
8. **Poskytovanie prostriedkov s cieľom zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť týchto služieb a aktivít.** Na dosiahnutie úspechu politiky otvoreného prístupu k vedeckým informáciám v meniacich sa podmienkach inštitúcie by malo byť pridelené dlhodobé financovanie a organizačné (ľudské) zdroje.

Praktický zoznam kontrolných otázok pre výskumné informácie

- Zmapovali ste príslušné medzinárodné inštitucionálne politiky otvoreného prístupu k publikáciám a výskumným dátam?
- Zapojili ste zainteresovaných z vašej inštitúcie aj zvonka do vytvorenia politiky (napríklad vytvorili ste pracovnú skupinu k otvorenému prístupu)?
- Zhodnotili ste vašu infraštruktúru a služby, zvažovali ste potenciálnu spoluprácu pri riešení otázok infraštruktúry (napríklad účasť v spoločnom repozitári, budovanom s inými inštitúciami, získanie repozitárových služieb ako softvérovú službu)?
- Obsahuje vaša politika vyhlásenie o:
 - Otvorenom prístupe ako východiskovom stave pre recenzované výstupy?
 - Autoarchivácii v inštitucionálnom alebo inom vhodnom repozitári ako o primárnom prostriedku na dosiahnutie tohto cieľa?
 - Rozdelení zodpovednosti medzi zúčastnenými stranami?
 - Čase a mieste ukladania?
 - Technických špecifikáciach?
 - Licencovaní?
 - Kontrolných mechanizmov?
- Poskytujete alebo plánujete poskytovať poradenstvo a školenia pre výskumníkov, zameraných na zabezpečenie otvoreného prístupu ich publikácií a výskumných dát?
- Urobili ste opatrenia na ocenenie výskumníkov na zabezpečenie otvoreného prístupu k výsledkom výskumu? (napr. otvorený prístup ako formálna podmienka kariérneho postupu) a naopak: naznačuje vaša politika, že ak sa výskumníkom nepodarí zabezpečiť otvorený prístup k výsledkom ako východiskový stav, bude to mať negatívny vplyv na ich kariérny postup?
- Zaviedli ste monitoring dodržiavania pravidiel?
- Rozhodli ste, ako a kedy zhodnotíte účinnosť svojho mechanizmu dodržiavania zásad?
- Vytvorili ste plán získavania a udržateľnosti na podporu politiky otvoreného prístupu v rámci inštitúcie (role, zodpovednosti, zdroje)?

Vzorová politika otvoreného prístupu (OA)

OA POLITIKA [NÁZOV INŠTITÚCIE]

[Názov inštitúcie] prijíma politiku otvoreného prístupu, založenú na týchto zásadách

Článok 1

Všeobecné zásady

1. Cieľom politiky otvoreného prístupu [Názov inštitúcie] je poskytovať voľný online prístup k výstupom výskumu, financovaného z verejných zdrojov.
2. Otvorený prístup k výsledkom výskumu je založený na uznávaní vedomostí a vyplývajúcich spoločenských a ekonomických prínosov ako verejných statkov.
3. Efektívne a rozsiahle šírenie vedeckých výstupov tvorí významnú časť úlohy [Názov inštitúcie] ako verejnej výskumnej organizácie.
4. Zvýšenie viditeľnosti vedeckých výstupov, vyplývajúce z otvoreného prístupu, vedie k zvýšeniu vplyvu publikácie.
5. Ukladanie do inštitucionálneho repozitára [Názov inštitúcie] zabezpečuje spracovanie, dlhodobé uchovávanie a šírenie vedeckých výstupov, ako aj prístup k nim za účelom interného a externého hodnotenia.

Článok 2

Definície

- **Publikácia** je definovaná ako recenzovaná (spôsobom peer-review) práca výskumníkov inštitúcie, publikovaná (alebo v procese publikovania) (orientačne obsahuje články, monografie, knihy, kapitoly, správy, konferenčné prezentácie).
- **Výskumník** je člen výskumného personálu organizácie [Názov inštitúcie], na všetkých úrovniach a bez ohľadu na ich postavenie v zamestnaní..
- **Inštitucionálny repozitár s otvoreným prístupom** je [Názov repozitára] založený na [Názov inštitúcie] v súlade s medzinárodnými štandardmi, ktorý uchováva digitálny obsah z rôznych odborov a poskytuje pokročilé nástroje na vyhľadávanie, navigáciu a otvorený prístup k svojim digitálnym zbierkam.
- **Digitálna kópia** je elektronická kópia publikácie v konečnej forme (finálna verzia rukopisu autora po recenznom konaní alebo verzia vydavateľa).
- **Výskumné dáta** sú údaje (napríklad štatistika, výsledky pokusov, merania, pozorovania, záznamy rozhovorov, obrázky atď.) použité na potvrdenie výsledkov, prezentovaných vo vedeckých publikáciách.
- **Embargo** je obdobie, počas ktorého je publikácia po vložení do repozitára 'uzavretá', t. j. úplný text publikácie nie je sprístupnený.
- **Metadáta** sú deskriptory, použité na opis, vyhľadávanie, použitie a správu vložených položiek (konkrétne: názov publikácie, autor(i), inštitucionálne priradenie, názov časopisu, ktorý publikáciu prijal).
- **Vhodný repozitár** je taký repozitár, ktorý poskytuje otvorený prístup k vedeckým výsledkom, umožňuje citácie prostredníctvom trvalého identifikátora (DOI alebo iný) a poskytuje kvalitatívne metadáta (vrátane potvrdenia o financovaní výskumu), založené na prijatých pravidlách a štandardoch.
-

Článok 3

Politika

Od [Dátum] [Názov inštitúcie]:

1. Požaduje, aby výskumníci ukladali do repozitára digitálnu kópiu úplného textu, ako aj súvisiace metadáta všetkých publikácií (konečnú verziu autorského rukopisu alebo vydavateľskú verziu) po prijatí na uverejnenie. Výskumníci sú zodpovední za včasné uloženie svojich publikácií do inštitucionálneho repozitára.
2. Požaduje, aby úplný text všetkých publikácií uvedených v bode 1 bol verejne dostupný hneď alebo čo najskôr po uložení. Pre recenzované publikácie (peer review) platí, že uložené položky môžu zostať neprístupné najviac počas šiestich mesiacov (alebo najviac počas dvanástich mesiacov u publikácií z oblasti spoločenských a humanitných vied). Pre monografie uloženie, spomínané v bode 1 zostáva povinné, ale prístup je uzavretý až do uplynutia vydavateľského embarga.

3. Požaduje uloženie abstraktu publikácie a jeho sprístupnenie s cieľom zvýšenia viditeľnosti publikácie, ak táto je neprístupná.
4. Na účely individuálneho alebo inštitucionálneho hodnotenia výskumných výstupov inštitúcie a jej zamestnancov, organizácia **[Názov inštitúcie]** berie do úvahy iba publikácie, metadáta a úplné texty ktorých sú uložené do inštitucionálneho repozitára v súlade s vyššie uvedenými požiadavkami
5. Povzbudzuje výskumníkov ukladať výskumné dáta podporujúce ich publikácie v inštitucionálnom repozitári alebo v inom vhodnom dátovom repozitári s otvoreným prístupom.
6. Povzbudzuje svojich zamestnancov ponechať si vlastníctvo autorského práva a vydavateľom poskytovať iba práva, potrebné na uverejnenie. Zrealizovanie je možné vďaka použitiu dodatku k zmluve o vydaní. Šablóny sú dostupné na týchto adresách:
www.sparc.arl.org/resources/authors/addendum
<http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/index.html>
7. Povzbudzuje výskumníkov ukladať do inštitucionálneho repozitára publikácie, napísané pred dňom nadobudnutia účinnosti súčasnej politiky a ak je to možné, zabezpečiť ich voľnú prístupnosť.

Článok 4

Podpora a kontrola politiky otvoreného prístupu

[Názov inštitúcie]

1. Umožňuje prijatie otvoreného prístupu prostredníctvom organizovania seminárov, podujatí, osvetovej činnosti a vzdelávania v problematike otvoreného prístupu.
2. Kontroluje dodržiavanie zásad porovnaním obsahu repozitára s informáciami, získanými z indexovacích služieb a prostredníctvom dát o používaní (prístup a sťahovanie) za publikáciu/odbor/oddelenie/katedru atď.
3. Poskytuje potrebné ľudské zdroje a požadovanú infraštruktúru na podporu politiky otvoreného prístupu.
4. Poskytuje väzby a interoperabilitu s inými databázami, ako napríklad Google Scholar.